

Vodnik po arhivskem gradivu 1. svetovne vojne.

Uredil Jure Volčjak.

Izdali: Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Nadškofijski arhiv Ljubljana; Koper: Pokrajinski arhiv Koper, Škofijski arhiv Koper; Nova Gorica: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici; Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, Nadškofijski arhiv Maribor; Celje: Zgodovinski arhiv Celje; Ptuj: Zgodovinski arhiv na Ptuj. 623 strani.

S predstavitevijo tematskega vodnika z naslovom *Vodnik po arhivskem gradivu 1. svetovne vojne* tudi navzven zaključujemo drugi skupni projekt slovenskih javnih in cerkvenih arhivov po letu 2014. Ponovno smo dokazali, da z dobro voljo in vztrajnostjo zmoremo premagati ovire, ki se hote ali nehote pojavijo na strmi poti do cilja.

Vojna sama po sebi je nekaj strašnega, svetovna pa sploh. 1. svetovna vojna je trajala dolga štiri leta, njene posledice so bile strahotne. Občutili je niso samo fantje in možje, ki so se borili za cesarja na različnih frontah široko po Evropi, temveč tudi njihovi domači, njihovi starši, žene in otroci. Slednji so morali skrbeti za dom in gospodarstvo, trpeli pomanjkanje in po svojih močeh prispevali za ublažitev vedno slabših razmer v državi. Veliko ljudi je fronta prisilila v odhod z doma. Odšli so na pot begunstva. Vojna, za katero so zmotno mislili, da bo zmagovita in kratkotrajna, je terjala visok davek. Mnogi so žal veliko prežgodaj tragično končali svoja življenja in za seboj pustili žene in nepreskrbljene otroke. V Sloveniji je veliko družin, ki se še vedno spominjajo 1. svetovne vojne; že zaradi tega, ker je eden od njihovih prednikov padel kot žrtev ali pa se je boril na eni izmed uničujočih front. Slovencem se je zagotovo najbolj vtisnila v spomin »domača« soška fronta, na kateri se je boril marsikateri Slovenec v avstro-ogrski armadi in tam pustil svoje življenje. Med njimi tudi moj praded.

Knjiga, ki jo predstavljamo, izhaja pod okriljem Nacionalnega odbora za obeleževanje 100-letnic 1. svetovne vojne (2014–2018),³ v katerem so zastopani tudi slovenski javni in cerkveni arhivi: Arhiv Republike Slovenije oziroma slovenski nacionalni arhiv (ARS), šest regionalnih oziroma zgodovinskih arhivov (Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Pokrajinski arhiv Koper (PAK) in Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (PANG), Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL) in Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP)) ter trije arhivi katoliške cerkve (Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM) in Škofijski arhiv Koper (ŠAK)).

S pričujočo knjigo se slovenski arhivi tako pridružujemo spominjanju 100. obletnice konca soške fronte.

Priprava vodnika je bila zaupana Koordinacijskemu odboru (KO), ki je bil sestavljen iz 10 članov; vsak arhiv je imel po enega predstavnika. Člani so bili: moja malenkost (Jure Volčjak) (ARS, vodja), Jure Maček (PAM), Teja Krašovec (PAK), Lilijana Vidrih Lavrenčič (PANG), Barbara Žabota (ZAL), Bojan Himmelreich (ZAC), Aleš Jambreč (ZAP), Blaž Otrin (NŠAL), Lilijana Urlep (NŠAM) in Luka Tul (ŠAK). Naloga koordinacijskega odbora je bila spremljanje dela v arhivih, usklajevanje in končno priprava tematskega vodnika po arhivskem gradivu 1. svetovne vojne, ki se hrani v desetih slovenskih javnih in cerkvenih arhivih, ter tako raziskovalcem in preostali zainteresirani javnosti omogočiti lažji pregled in raziskovanje zanimivega in tudi dolgo po krivici prezrtega obdobja naše zgodovine. Odločeno je bilo, da se vodnik dokonča do praznovanja 100. obletnice preboja soške fronte, kar nam je tudi uspelo, in da vodnik izide tako v tiskani kot tudi elektronski verziji, ki se bo lahko kasneje dopolnjevala. Popisi fondov in zbirk tako odražajo stanje popisane gradiva po posameznih

³ Internetni vir: <http://www.100letprve.si>. Pridobljeno 26. 1. 2018.

arhivih, delno pa se razlikujejo tudi od pristopa, volje in zagnanosti vsakega popisovalca posebej.

Vodnik je razdeljen na deset sklopov, pri čemer je vsakemu arhivu namenjeno samostojno poglavje. Posamezen fond oziroma zbirka je (p)opisana s svojo signaturo in imenom ter tudi časovno opredeljena, in sicer na dva načina. Časovno obdobje v oklepaju, ki stoji na začetku, zamejuje čas nastanka gradiva v celotnem fondu oziroma zbirki oziroma čas delovanja posameznega organa, drugi del pa definira čas nastanka gradiva, ki se strogo nanaša samo na gradivo 1. svetovne vojne. Podobno je opisan tudi obseg gradiva. V oklepaju so navedeni podatki za celoten fond oziroma zbirko, izven oklepaja pa samo za obdobje 1. svetovne vojne. Popisni obrazec vsebuje tudi polje za vpis naziva ustvarjalca gradiva. Ta je naveden v slovenski obliki, če pa obstaja tudi tujejezično ime, je navedeno tudi to. Nekaj stavkov je namenjenih tudi posameznemu ustvarjalcu gradiva in zgodovini fonda oziroma zbirke. Kratka historiata je bilo treba sestaviti samo za tiste fonde in zbirke, ki so nastali v obdobju 1. svetovne vojne oziroma v primeru osebnih fondov. V drugih primerih historiate izpuščamo, saj uporabniki do najnovejše verzije historiatov lahko dostopajo na spletu, najdejo pa jih tudi v drugih vodnikih in drugod. Na ta način smo se poskušali izogniti podvajanju podatkov, vodnik pa narediti čim bolj pregleden in prijazen uporabnikom. Najpomembnejše polje popisnega obrazca je zagotovo opis vsebine fonda oziroma zbirke. Vsebina je opisana s kratkimi in jasnimi ključnimi besedami. Če trenutni popisi to omogočajo, je tudi časovno in količinsko definirana. Popisni obrazec vsebuje še štiri popisne elemente, in sicer jezik gradiva, pripomočke za uporabo, bibliografijo in opombe. Arhivsko gradivo o 1. svetovni vojni, ki ga hranijo slovenski arhivi, je pisano v različnih jezikih, v slovenščini, nemščini, italijanščini, madžarščini ipd. Če že obstaja kak starejši pripomoček (npr. arhivski inventar, arhivski popis, objavljeni inventar ipd.), smo v obrazec vpisali njegov naslov in letnico izdelave le-tega. Če je bil pripomoček tudi objavljen, smo dopisali še ime in priimek avtorja. Zadnja elementa sta bibliografija in opombe. Polje bibliografija smo namenili seznamu literature o fondu oziroma zbirki, ki se nanaša na obdobje 1. svetovne vojne. V zadnjem polju, opombe, pa je največkrat mogoče najti opozorila o stanju ohranjenosti gradiva.

Na konec vodnika smo uvrstili še celoten seznam literature, ki jo najdemo pri posameznih popisih fondov oziroma zbirk, za lažje iskanje pa je na voljo tudi krajevno in imensko kazalo.

Zaradi specifične narave arhivskega gradiva, obdobja in posledic 1. svetovne vojne vodnik časovno ni strogo omejen z letnicama 1914 in 1918, torej z začetkom in koncem 1. svetovne vojne, temveč smo vanj vključili tudi obdobje pred vojno in po njej. Tako v njem najdemo npr. gradivo o sarajevskem atentatu na avstro-ogrškega prestolonaslednika Franca Ferdinanda, gradivo o vojaških operacijah, pri čemer je v našem, slovenskem, primeru zagotovo poudarek na soški fronti in njenih posledicah, gradivo, ki govori o ujetnikih, vojaških bolnicah, gradivo, ki zadeva civilno prebivalstvo (npr. prehrano, preskrbo, cenzuro, kazenske zadeve, zapuščinske razprave itd.), gradivo, ki zadeva vojaštvo (kot spomine vojakov, vojne spise, spomenike, pokopališča, kostnice, prekope vojakov itd.).

Oglejmo si še nekaj značilnih fondov in zbirk za obdobje 1. svetovne vojne.

Arhiv Republike Slovenije kot slovenski nacionalni arhiv hrani gradivo centralnih uradov na Dunaju, npr. raznih ministrstev, ki je bilo prevzeto po razpadu avstro-Ogrske monarhije leta 1918 in se nanaša na ozemlje novonastale Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev; dalje gradivo osrednjih deželnih organov iz časa habsburške monarhije, Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma Kraljevine Jugoslavije, gradivo okrajev, sodišč (tako rednih na višjih stopnjah kot tudi okrajnih in posebnih sodišč), vojaške fonde, gospodarske fonde, šolstva, znanosti in zdravstva, številni pa so tudi osebni fondi in razne zbirke, med katerimi ne smemo pozabiti na

Slovenski filmski arhiv, ki hrani zanimivo filmsko gradivo o 1. svetovni vojni; primer enega filma smo lahko videli ob začetku današnje predstavitve.

Regionalni oziroma zgodovinski arhivi hranijo gradivo, ki je nastalo pri poslovanju uradov na lokalnem nivoju. V primeru regionalnih oziroma zgodovinskih arhivov so izjemno pomembni fondi posameznih občin, okrožnih in okrajnih sodišč, šol, gospodarstva (npr. hranilnic in posojilnic ter raznih stanovskih združenj), rodbinski in osebni fondi ter posamezne manjše zbirke, npr. zemljevidov, slik, fotografij ipd. Regionalni oziroma zgodovinski arhivi hranijo izjemno gradivo, ki daje vpogled v življenje in delo posameznika na različnih koncih države v specifičnem lokalnem okolju.

Izjemne vrednosti je tudi arhivsko gradivo, ki ga hranijo trije cerkveni arhivi. Poudariti velja npr. gradivo o oddaji cerkvenih zvonov, vizitacije posameznih župnij, dnevnik duhovnikov, službene tabele duhovnikov, poročila župnijskih uradov o bolnih in umrlih vojaki, pogrešanih vojaki ipd. Posebno vrednost predstavljajo matične knjige, župnijske kronike in oznanilne knjige ter, podobno kot v javnih arhivih, gradivo raznih manjših, a izjemno pomembnih zbirk.

Pričujoči vodnik po 899 fondih in zbirkah je rezultat skupnega dela 72 arhivistov, ki je nastal ob zglednem sodelovanju vseh omenjenih desetih slovenskih javnih in cerkvenih arhivov. Lahko rečem, da bo prišel prav marsikatere mu raziskovalcu. Lansko leto sem ga imel priložnost predstaviti na mednarodni konferenci RK v Moskvi in lahko povem, da je bil vodnik sprejet z veliko naklonjenostjo in odobravanjem.

Zahvaljujem se vsem sodelujočim arhivistom za potrpljenje v času popisovanja, direktorjem vseh desetih javnih in cerkvenih arhivov za podporo, oblikovalcema Danetu Petku in Primožu Karbi pa za vztrajnost pri oblikovanju in ličen končni izdelek. Posebno zahvalo namenjam članom koordinacijskega odbora, ki so morali prenašati moje prošnje in zahteve, da je knjiga ob koncu taka, kot je. Verjemite, da delo s tako velikim številom sodelujočih ni enostavno. Vedno se namreč najde kdo, ki poskuša ovirati delo in tudi v našem primeru je žal bilo tako. Zahvala gre tudi kolegici Petri Svoljšak za sodelovanje pri predstavitvi in Andreju Naredu, ki je leta 2014 kot član Nacionalnega odbora dal pobudo za pripravo vodnika in potem projekt ves čas z naklonjenostjo spremljal.

Vrhniški razgledi, zbornik Muzejskega društva Vrhnika.

Letnik 1–7, 1996–2017, zvezki 1–17

Vrhniški razgledi so strokovna domoznanska publikacija, ki jo izdaja Muzejsko društvo Vrhnika v sodelovanju z Zavodom Ivana Cankarja. Prva številka zbornika je izšla leta 1996. V dveh desetletjih so bili v zborniku objavljeni poljudni in strokovni prispevki, ki so doprinesli marsikaj novega k spoznavanju kraja.

Leta 1991 se je na pobudo župana Franceta Kvaternika zbrala na Močilniku skupina Vrhničanov z namenom, da bi razmislili o prihodnjem razvoju Vrhnike in njene okolice. Izkazalo se je, da Vrhničani in okoličani vedo bore malo o zgodovini, načinu življenja prejšnjih rodov, naravnih in kulturnih znamenitostih svojega kraja. Zlasti mlajše generacije naj bi bile prikrajšane za splošno izobrazbo te vrste. Tej začetni pobudi je februarja 1992 sledil sestanek iniciativnega odbora in nato še občni zbor vrhniškega muzejskega društva. Temeljne dejavnosti društva naj bi bile zbiranje, popisovanje in hramba gradiva o zgodovini Vrhnike. Med najvidnejše projekte društva prav gotovo sodijo *Vrhniški razgledi* s kopico različnih zanimivih člankov, vezanih na Vrhniko in bližnjo okolico, njeno preteklost in sedanost. Uredniški odbor skrbi za recenzije, vabi k sodelovanju, spodbuja k raziskovanju, proučevanju različnih tem.